

Česká religiozita – církevní příslušnost a víra ve světle Sčítání lidu a dat ISSP 2008¹

Dana Hamplová

Czech Religion – Church Membership and Faith: Census and ISSP 2008 survey

Abstract: The article focuses on the description of the Czech religiosity. It shows that Czech society is not as secularized as it is often argued. First part of the article analyzes the traditional measures of religiosity: church affiliation and church attendance. Using data from the Census and ISSP 2008, we show that the level of church attendance is relatively stable in the Czech society but the self-declared church affiliation is decreasing. However, the decrease affects mainly large churches with mass membership while smaller denominations enjoy dynamic growth. The second part of the article focuses on the religious beliefs in the ISSP 2008 survey. We show that the majority of the respondents did not believe in God but the belief in magic is very common in the Czech society. International comparison illustrates that the magic is typical for East European countries.

Keywords: Religious affiliation, church attendance, magic.

Úvod

Mnozí sociologové, religionisté i novináři poukazují na skutečnost, že Česká republika patří mezi nejsekulárnější společnosti světa, v nichž náboženství hraje jen okrajovou roli [Greeley 2003; Kvasničková 2005; Tižik 2006]. Data z výběrových sociologických šetření však naznačují, že Češi mají k náboženství a nadpřirozenu mnohem složitější vztah, než by se mohlo při povrchním pohledu na celkové podíly obyvatel hlásících se k náboženskému vyznání zdát [Hamplová, Řeháková 2009; Nešpor 2004, 2008]. V tomto článku se proto pokusíme popsat základní charakteristiky české náboženské scény tak, jak je sociologické výzkumy zachycují. Nejprve se podíváme na tradičnější měřítka religiozity, jakými jsou právě náboženské vyznání a návštěvnost bohoslužeb. V druhé části článku se pak budeme věnovat „měkčím“ ukazatelům, tj. tomu, čemu Češi skutečně věří. Kromě výsledků ze Sčítání lidu, z nichž čerpáme údaje o náboženském vyznání, používáme především data z mezinárodního výzkumného programu ISSP – International Social Survey Program (Mezinárodní program sociálního výzkumu), který byl v roce 2008 zaměřen na náboženství. Výzkumu ISSP 2008 se v České republice zúčastnilo 1 512 dotazovaných, z toho 690 mužů a 822 žen reprezentujících českou populaci ve věku 18+. Více k danému výzkumu viz Hamplovou a Řehákovou [2009].

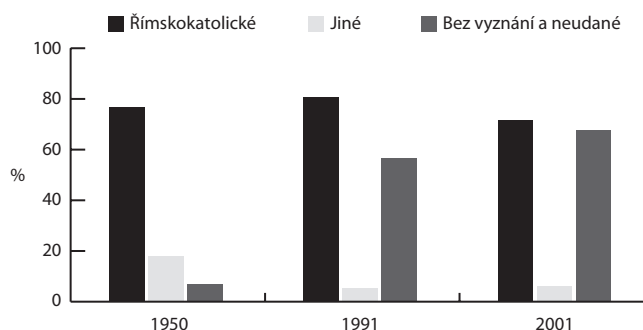
Náboženské vyznání

Popis české religiozní scény nemůžeme začít jinak než údaji o podílu obyvatel hlásících se k náboženskému vyznání. Přitažlivost náboženského vyznání jako ukazatele religiozity tkví v jeho jednoduchosti – pomocí jedné statistiky můžeme zjistit, jaký podíl populace se hlásí k určité církvi. Jednoduchost každého sociálního ukazatele s sebou ale přináší i řadu problémů. Tím největším v tomto případě je, že podíly obyvatelstva patřících do určité církve, denominace nebo k určitému náboženství, nemusejí nutně vypovídat o náboženských sentimentech populace, ale do značné míry závisejí na politickém a právním systému dané země, vztazích mezi státem a církvemi

nebo mohou vyjadřovat spíše příslušnost k určitému široce pojatému kulturnímu společenství než víru v Boha. Přes tato omezení má však smysl náboženské vyznání zjišťovat, neboť nám přinejmenším ukáže, jaký podíl populace nemá potřebu se k církvím ani formálně hlásit. Do jisté míry tak náboženské vyznání podává realističtější obraz skutečné síly dané církve než například zápisy do církevních matrik [Spousta 1999].

V České republice se náboženská příslušnost nejčastěji zjišťuje sebedeklarací a nejuplněnější informaci nalezneme ve Sčítáních lidu (do roku 1950 a poté až po roce 1989, neboť komunistické vlády otázku zjišťující náboženskou příslušnost zrušily). Základní přehled podílů obyvatel s náboženským vyznáním zaznamenaných v posledních třech Sčítáních lidu, které jej měřily, přináší graf 1. Tento graf ilustruje, že v druhé polovině dvacátého století došlo k prudkému nárůstu obyvatel bez náboženského vyznání, a to z pouhých 6 procent v roce 1950 na téměř 60 procent populace v roce 2001. To, zda se jednalo o pozvolný nebo prudký pokles a jak se náboženské vyznání vyvíjelo během komunistického režimu, nevíme, neboť otázka zjišťující náboženské vyznání byla z cenzů vyškrtuta. Podle odhadů vypracovaných pro ÚV KSČ se však zdá, že se počet členů katolické církve pohyboval kolem 40 procent už v sedmdesátých a osmdesátých letech [Hamplová 2001].

Graf 1: Podíly obyvatelstva podle náboženského vyznání (1950, 1991 a 2001)

Zdroj: ČSÚ

Agregovaná data ze Sčítání 2001 navíc ukazují silnou souvislost mezi náboženským vyznáním a rokem narození: s klesajícím věkem se zvyšuje podíl obyvatel, kteří se nehlásí k žádnému náboženství. Rozdíly mezi generacemi jsou přitom poměrně silné, jak dokládá graf 2. Z něho vyčteme, že mezi lidmi staršími 60 let se k náboženskému vyznání hlásí více než 60 procent populace, zatímco mezi jedinci do 30 let je to jen pětina. Sociologické výzkumy přitom nepotvrzují domněnku, že lidé do náboženství „stárnou“ [Argue, Johnson, White 1999], ale spíše naznačují, že se za věkovými rozdíly skrývá rozdílná náboženská socializace: starší jedinci vyrůstali v dobách, kdy chození do kostela a náboženská výchova byly běžnou součástí života [Hamplová 2008]. To potvrzuje i náš další graf, který zobrazuje podíly respondentů ze šetření ISSP 2008, kteří byli podle svých slov v dětství vychováni v nějaké náboženské tradici (viz graf 3). Z daného grafu vyčteme, že téměř 80 procent respondentů mladších třiceti let prohlašovalo, že nebyli vychováni v žádné náboženské tradici, zatímco stejnou odpověď vybrala jen čtvrtina dotazovaných ve věku nad 60 let.

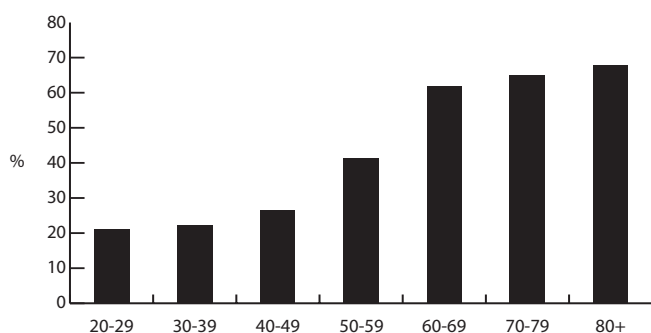
Jednoduché konstatování o poklesu podílu obyvatelstva hlásícího se k náboženskému vyznání však nevystihuje celou dynamiku vývoje české náboženské scény. Pokles vyznávajících totiž postihuje především velké církve s masovým členstvím (ČŘK - Církev římskokatolická, ČCE - Českobratrská církev evangelická a CČSH - Církev československou husitskou), zatímco jiné denominace a náboženské společnosti se naopak těšily poměrně značnému růstu. Podívejme se tedy na vývoj jednotlivých církví podrobněji. V tomto případě sice nemůžeme srovnávat s daty z roku 1950 - tehdejší Sčítání totiž nepoužívalo stejnou klasifikaci církví a navíc některá

dnešní úspěšná církevní uskupení v té době ani neexistovala - můžeme však srovnat alespoň vývoj mezi roky 1991 a 2001². Relativní zisky a ztráty vybraných církví a církevních uskupení v období 1991-2001 zobrazuje graf 4, který dále potvrzuje, že úbytek přihlášených je typický především pro velké církve s často formálním členstvím. Například Církev římskokatolická přišla mezi roky 1991 a 2001 o více než milion a čtvrt členů³. Českobratrská církev evangelická a Církev československá husitská přitom na tom nejsou o moc lépe a obě v daném období ztratily kolem 80 tisíc přihlášených. Pokud tato čísla vztáhneme k velikosti dané církve v roce 1991, pak největší propad postihl právě Církev československou husitskou a Českobratrskou církev evangelickou, jejichž řady se během tohoto desetiletí ztenčily na téměř polovinu. Církev římskokatolická pak - i přes vysoké absolutní ztráty - zažila nižší relativní pokles než tyto denominace a přišla „jen“ o třetinu přihlášených.

Jaké denominace byly v tomto období naopak úspěšné? Většinu z nich můžeme řadit do okruhu církví evangelikálního a charismatického typu, což je možné vysvětlit obecnějším posunem k dynamičtějším evangelikálním a charismatickým uskupením, které dokázaly vstřebat současnou pop-kulturu [Levitt 2003]. Největší relativní nárůst přitom zažila Církev bratrská, která získala přes sedm tisíc přihlášených. Ačkoliv se v absolutním měřítku jedná o poměrně malý počet lidí, znamená to, že tato denominace své počty během jednoho desetiletí více než ztrojnásobila. Druhým neúspěšnějším uskupením jsou pak Křesťanské sbory, které získaly čtyři tisíce přihlášených; Apoštolská církev se třemi tisíci dalšími přihlášenými následuje za Křesťanskými sbory, z relativního hlediska si však polepšila ještě víc: počty přihlášených vzrostly na trojnásobek. Náš výčet úspěšných náboženských organizací by nebyl úplný, pokud bychom se nezminili i o tom, že kromě evangelikálních církví výrazný růst zažila i Náboženská společnost svědků Jehovových a Pravoslavná církev. V případě poslední denominace je však otázkou, nakolik se jedná o posun náboženské příslušnosti české populace a do jaké míry můžeme vyšší počty pravoslavných přičíst migraci z oblastí bývalého Sovětského svazu.

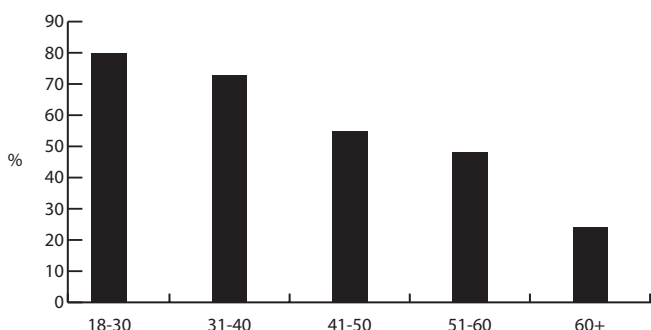
Důležitou charakteristikou evangelikálních a charismatických církví je nejen jejich dynamický růst, ale i to, že - na rozdíl od tradičních církví s masovým členstvím - přitahují mladou generaci. Když jsme v předchozích odstavcích ignorovali rozdíly mezi denominacemi a zaměřovali se na populaci deklarující

Graf 2: Podíly obyvatelstva s náboženským vyznáním podle věku (Sčítání lidu 2001)

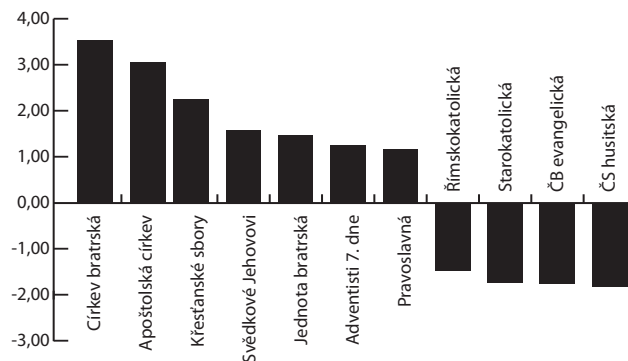
Zdroj: ČSÚ

Graf 3: Podíly respondentů vyrůstajících bez náboženské socializace

Zdroj: ISSP 2008

Graf 4: Relativní zvýšení/snížení počtu vyznávajícího obyvatelstva (1991 a 2001)

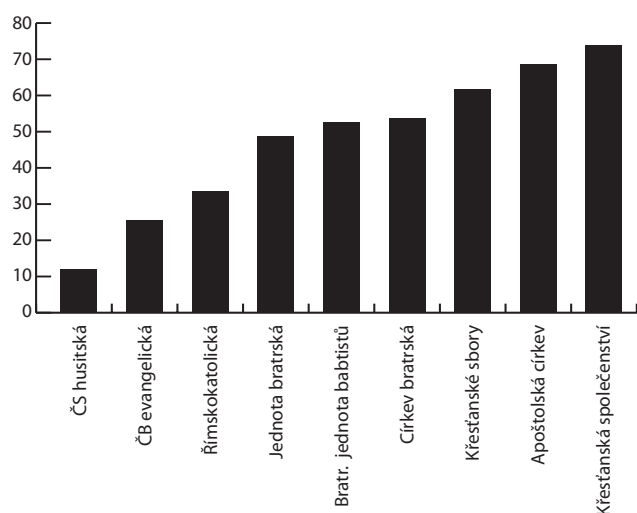

Zdroj: ČSÚ

Graf 5: Podíly vyznávajících ve věku do 40 let (Sčítání lidu 2001)

Zdroj: ČSÚ

jící náboženské vyznání jako celek, dospěli jsme k závěru, že k náboženskému vyznání se hlásí především starší lidé, a to díky tomu, že byli častěji vychováni k nějakému náboženství. Za tímto obecným konstatováním se však skrývají značné mezidenominální rozdíly (viz graf 5). Závěr o negativním vztahu mezi věkem a náboženským vyznáním totiž opět platí především pro tradiční denominace s masovým členstvím. Tři největší tradiční církve (ČŘK, ČCE a CČSH) opravdu mají relativně starou základnu přihlášených a v průměru dvě třetiny jejich farníků představují lidé nad 40 let. „Nejstarší“ je přitom Církev československá husitská, v níž lidé do 40 let tvoří jen desetinu všech vyznávajících, zatímco více než třem pětinám přihlášených je 60 a více let. Mnohé evangelikální a charismatické církve se však tomuto trendu vymykají a mladí lidé v nich často převažují. Například v Apoštolské církvi nebo Křesťanských společenstvích tvoří lidé do 40 let okolo 70 procent vyznávajících.

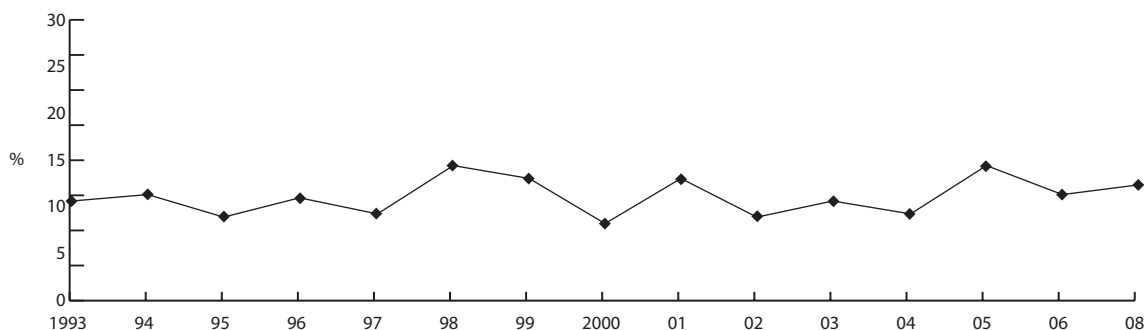
Návštěvnost bohoslužeb

Návštěvnost bohoslužeb se obvykle považuje za vhodnější měřítko religiozity než náboženské vyznání, protože naznačuje aktivní účast na náboženské aktivitě a ukazuje, že daný jedinec je ochoten jí věnovat svůj čas i pozornost a že je

nějakým způsobem vystaven hodnotám daného náboženství. Než přistoupíme k rozboru návštěvnosti bohoslužeb, jak ji zachycují sociologické výzkumy, musíme však připomenout, že ani návštěvnost bohoslužeb není tak bezproblémový ukazatel, jak by se mohlo na první pohled zdát. Jak například uvádí Vávra [2009], různé církevní tradice kladou na pravidelnou účast na bohoslužbách různý důraz a nižší či vyšší frekvence návštěv kostela tak nemusí nutně vypovídat o tom, jak vážně jedinec svoji víru bere. Jinými slovy, i při úvahách o návštěvnosti bohoslužeb bychom si měli být vědomi, že za návštěvností bohoslužeb nemusí nutně stát intenzivní víra a naopak že ne každý, kdo se identifikuje s nějakým náboženstvím a věří jeho základním premisám, musí chodit do kostela [Greeley 2003]. Přesto se návštěvnost bohoslužeb používá jako jeden z nejvýznamnějších indikátorů náboženskosti, a to proto, že korelace mezi návštěvností kostela a dalšími proměnnými vyjadřujícími určitou formu náboženskosti jsou velmi silné [Vávra 2009]. Navíc můžeme předpokládat, že jedinec, který – alespoň čas od času – zajde do kostela a poslechne si kázání, je s církevním učením konfrontován častěji než ten, kdo do kostela nikdy nechodí, byť jeho motivaci k účasti nemusí být hluboká víra.

Jak tedy vypadá návštěvnost bohoslužeb v české společnosti? Reprezentativní údaje o období před rokem 1989 neexistují, podle odhadů Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva kultury ČSR však v průběhu 70. a 80. let chodilo na bohoslužby méně než 10 procent obyvatel [Hamplová 2001]. Na reprezentativní výběrová šetření zachycující návštěvnost bohoslužeb můžeme spoléhat až od počátku 90. let. Deklarovanou návštěvnost bohoslužeb v časové řadě šetření ISSP v letech 1993 – 2008 zachycuje graf 6, který ukazuje, že nejméně jednou měsíčně v tomto období chodilo na bohoslužby cca 10 procent dotazovaných a že v tomto ohledu nenastal žádný zásadní posun. Je to hodně či málo? Na to nám může odpovědět srovnání s dalšími evropskými zeměmi. Z grafu 7 vyplývá, že Česká republika patří k zemím s nejnižší návštěvností bohoslužeb z třinácti vybraných evropských zemí, které se zúčastnily výzkumu ISSP. Nižší podíl dotazovaných, kteří se pravidelně účastní bohoslužeb, nalezneme jen v Dánsku (9 %) a Norsku (7 %). V těchto zemích je však – ve srovnání s Českou republikou – výrazně méně těch, kteří nechodí do kostela nikdy.

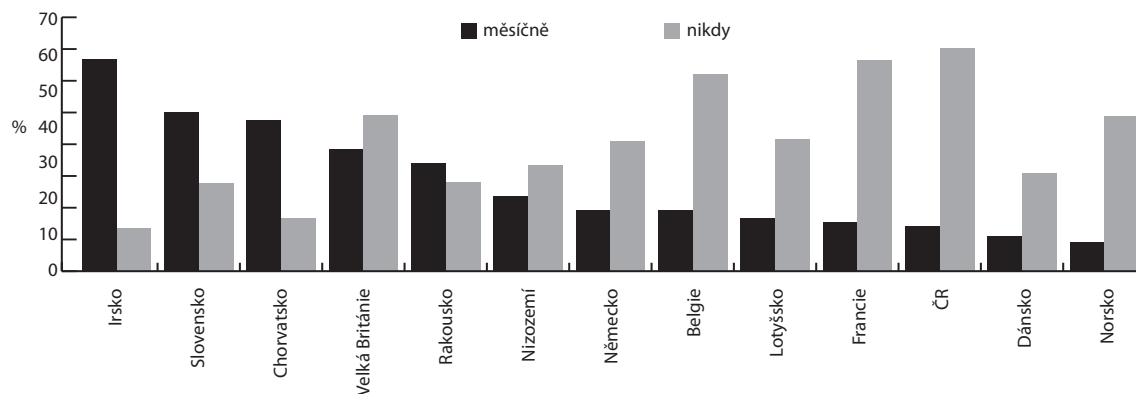
Graf 6: Podíl respondentů, kteří chodí na bohoslužby nejméně jednou měsíčně v letech 1993-2008

Zdroj: ISSP 2008

Graf 7: Návštěvnost bohoslužeb ve vybraných evropských zemích

Zdroj: ISSP 2008

Čemu česká populace věří

Můžeme ze skutečnosti, že se většina českého obyvatelstva nehlásí k žádné církvi a nechodí do kostela, usoudit, že Češi nemají zájem o náboženství a nadpřirozeno? Pokud bychom vzali za měřítko religiozity víru v Boha, museli bychom dát pozitivní odpověď (viz tabulku 1). Z výzkumu ISSP se totiž zdá, že většina českého obyvatelstva v existenci Boha nevěří – jen přibližně každý desátý dotazovaný souhlasil s tím, že Bůh určitě existuje, a dalších 10 procent respondentů sice věřilo, ale cítilo pochybnosti. Individuální víra v Boha se přitom zdá být relativně stabilní – přinejmenším podle subjektivního přesvědčení dotazovaných jedinců. V ISSP 2008 totiž pouze 16 procent respondentů uvedlo, že svoji víru v průběhu života změnilo. Častější přitom byla ztráta víry (nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřil/a) než její nalezení (věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřil/a). Skutečnost, že víra je relativně stabilní, naznačuje i to, že mezi těmi, kdo věřili bez pochybností, bylo jen sedm procent konvertitů, zatímco konvertité mnohem častěji patřili do skupiny pochybujících, v níž představovali 19 procent⁴. Podobně platí, že 96 procent těch, kdo jednoznačně odmítali existenci Boha, tvrdili, že nikdy nevěřili, a pouze

čtyři procenta z této skupiny byli lidé, kteří dříve věřili, ale víru opustili.

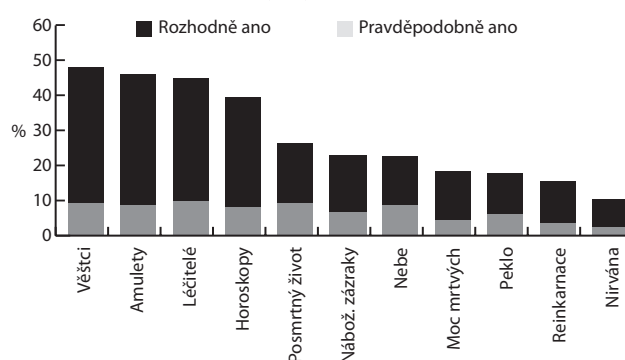
Šetření ISSP 2008 – stejně jako další sociologické výzkumy – tak dokládají, že v české společnosti není víra v Boha příliš rozšířená. To však neznamená, že Češi jsou ateisty, neboť víra v nadpřirozeno a náboženské fenomény je v české společnosti běžná. Jak ukazuje graf 8, přestože většina české populace nevěří v Boha, nemá problém věřit ve schopnosti věštců a léčitelů nebo v účinky amuletů a horoskopů. S tím, že „někteří věštcí skutečně mohou předvídat budoucnost“, „amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí“, „někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha“ nebo že „hvězdné znamení při narození nebo horoskop může ovlivnit běh života člověka“, souhlasila ve zmíněném výzkumu téměř polovina dotazovaných reprezentujících dospělou populaci České republiky. Podobné výsledky nejsou pro sociology zaměřené na zkoumání religiozity překvapivé a potvrzují je data z dalších šetření. Například ve výzkumu Detradicionalizace a institucionalizace náboženství z roku 2006 souhlasilo s výrokem o schopnostech věštců 53 procent dotazovaných a ve starším kole šetření ISSP – Náboženství z roku 1998⁵ věřilo stejnému fenoménu plných 70 procent respondentů (rozdíl je statisticky významný, takže můžeme předpokládat, že mezi roky 1998 a 2008 významně pokles počet lidí, kteří tomuto fenoménu věří).

Tabulka 1: Víra v Boha

	%
Nevěřím v Boha a nikdy jsem nevěřil/a	60.4
Nevěřím v Boha, ale dříve jsem věřil/a	11.4
Věřím v Boha, ale dříve jsem nevěřil/a	4.9
Věřím v Boha a vždycky jsem věřil/a	23.3
Celkem	100.0
Nevěřím v Boha	40.2
Nevím, zda Bůh je, a nevěřím, že se to dá zjistit	14.8
Nevěřím v osobního Boha, ale věřím v nějakou Vyšší moc	16.3
Někdy se mi zdá, že v Boha věřím, a někdy, že ne	6.9
I když mám pochybnosti, cítím, že v Boha věřím	10.5
Vím, že Bůh skutečně existuje, a nepochybuji o tom	11.3
Celkem	100.0

Zdroj: ISSP 2008

Graf 8: Souhlas s religiózními výroky

Zdroj: ISSP 2008

Pozn.: Znění výroků: Některí věštcí skutečně mohou předvídat budoucnost. Amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí. Některí léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha. Hvězdné znamení při narození nebo horoskop může ovlivnit běh života člověka. Věříte v posmrtný život? Věříte v náboženské zázraky? Věříte v nebe? Věříte v peklo? Věříte v nadpřirozenou moc mrtvých předků? Věříte v převtělování duší, tedy že se po smrti na tomto světě znovu narodíme? Věříte v nirvánu?

Mezinárodní charakter dat ISSP nám umožňuje srovnat, nakolik je podobná víra v magické fenomény rozšířená v dalších evropských zemích a zda jsou Češi nějak výjimeční tím, jak masově podobné jevy připouští. Tabulka 2 proto přináší podíly respondentů ve 13 evropských zemích⁶, kteří v šetření ISSP 2008 připouštěli, že věštcí mohou věštit, léčitelé léčit a že amulet či horoskopy mohou být účinné (podíly odpovědí rozhodně ano a pravděpodobně ano). V posledním sloupci této tabulky je pak uvedený průměr za danou zemi. Z uvedených dat vyplývá, že existují výrazné rozdíly mezi zeměmi a že magie je nejvíce rozšířená ve východo- a středoevropských zemích (Lotyšsku, Slovensku a České republice) a nejméně ve Skandinávii (Dánsku a Finsku) a Nizozemí. Naše zjištění, že je víra v magii rozšířená především v zemích střední a východní Evropy, je plně v souladu se starším výzkumem uskutečněným v rámci projektu ISSP v roce 1998. Americký sociolog a teolog Andrew Greeley [2003] tento vysoký zájem o věštcí, léčitele, astrologii a amulety připisuje „slovanství“ a slovanské kultuře. Slabinou autorovy teorie ovšem je, že jako slovanské klasifikuje například i baltické země. Nabízí se proto spíše otázka, zda vysoký zájem o okultní a magické fenomény opravdu není dědictvím spojeným se socialistickou minulostí těchto zemí. Je možné, že nepředvídatelnost chování těchto režimů, neschopnost ovlivňovat svůj osud standardními prostředky a vlastní aktivitou a závislost na mocenských rozhodnutích komunistických elit obyvatele těchto zemí vedla ke snaze ovládat životní okolnosti jinými než racionálními prostředky, a tak nechtěně podpořila zájem o věštění, magii a předvídaní budoucnosti. Dalším možným vysvětlením je, že lidé mají obecnou potřebu „věřit“ a pokud tato potřeba není naplněna v tradiční víře, obracejí se k náboženským alternativám.

Závěr

V tomto článku jsme se pokusili stručně představit základní charakteristiky české náboženské scény. Naším cílem bylo ukázat, že tradiční pohled na českou společnost jako vysoce sekularizovanou je založen pouze na selektivních měřítkách religiozity. Výzkumy náboženského chování i obsahů víry totiž ukazují, že Češi sice projevují poměrně malý zájem o organizované církevní náboženství v rámci tradičních církví, to z nich však nečiní sekulární jedince. Nemůžeme totiž ignorovat skutečnost, že sice klesá počet členů tradičních církví, roste však členství v menších církvích, zvláště evangelikálního a charismatického typu. Některé z nich tak své počty během deseti let mezi Sčítáním lidu v roce 1991 a 2001 až ztrojnásobily. Důležitější – přinejmenším z početního hlediska – však je, že značná část české dospělé populace věří v účinky magie. Jak jsme ukázali na datech z ISSP 2008, nejedná se o okrajovou záležitost, ale to, že věštcí mohou předvídat budoucnost, amulety občas přinášejí štěstí a léčitelé mají schopnost uzdravovat, připouštěla polovina dospělých Čechů. Srovnání s dalšími výzkumy religiozity přitom ukazují, že se nejedná o ojedinělé zjištění, ale že víra v magii je v české společnosti vysoká stabilně.

Tabulka 2: Souhlas s účinností magických prostředků – podíl odpovědí rozhodně ano, pravděpodobně ano (%)

	Amulety	Věštcí	Léčitelé	Horoskopy	Průměr
Lotyšsko	68.6	61.4	68.8	60.7	64.9
Slovensko	40.9	58.2	62.8	41.2	50.8
Česká republika	47.4	47.4	47.4	47.4	47.4
Irsko	39.8	34.2	61.5	25.3	40.2
Slovinsko	39.0	37.1	50.8	32.9	39.9
Švýcarsko	41.7	31.0	43.7	40.7	39.3
Rakousko	37.4	29.1	43.5	35.8	36.4
Francie	22.6	27.6	31.7	33.0	28.7
Německo	29.5	18.5	28.0	24.6	25.2
Dánsko	20.0	27.2	27.5	21.2	24.0
Nizozemí	20.5	29.1	24.2	17.7	22.9
Norsko	14.9	26.7	32.8	15.3	22.4
Finsko	17.5	27.9	25.1	14.4	21.2

Zdroj: ISSP 2008

literatura

- Argue, Amy, David R. Johnson, Lynn K. White. 1999. „Age and Religiosity: Evidence from a Three-Wave Panel Analysis“. *Journal for the Scientific Study of Religion* 38 (3): 423-435.
- Greeley, Andrew M. 2003. *Religion in Europe at the End of the Second Millennium*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Hamplová, Dana. 2001. „Institucionalizované a neinstitucionalizované náboženství v českém poválečném vývoji“. *Soudobé dějiny* 8 (2-3): 294-311.
- Hamplová, Dana. 2008. „Čemu Češi věří: dimenze soudobé české religiozity“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 44 (4): 703-723.
- Hamplová, Dana, Blanka Řeháková. 2009. *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Výsledky Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP 2008 - Náboženství*. Sociologické studie/Sociological Studies 09:02. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Kvasničková, Adéla. 2005. *Náboženstvo ako kolektívna pamät: prípad Slovenska a Čiech*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Levitt, Mairi. 2003. „Where are the Men and Boys? The Gender Imbalance in the Church of England“. *Journal of Contemporary Religion* 18 (1): 61-75.
- Nešpor, Zdeněk R. 2004. „Religious processes in contemporary Czech society“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (3): 277-295.
- Nešpor, Zdeněk R. 2008. „Religiozita a spiritualita“. Pp. 167-172 in Zdeněk R. Nešpor (ed.). *Příručka sociologie náboženství*. Praha: Slon.
- Spousta, Jan. 1999. „České církve očima sociologických výzkumů“. Pp. 73-90 in Jiří Hanuš (ed.). *Náboženství v době společenských změn*. Brno: Masarykova univerzita.
- Tížik, Miroslav. 2006. *K sociologii novéj religiozity*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Vávra, Martin. 2009. „Jak zjišťovat návštěvnost bohoslužeb? Problémy s měřením náboženského fenoménu“. *Naše společnost* 7 (1): 32-39.

Dana Hamplová vystudovala sociologii a bohemistiku na Filozofické fakultě UK v Praze, kde rovněž získala titul Ph.D. ze sociologie. V současnosti pracuje jako vědecký pracovník v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i. V letech 2002 - 2004 pracovala na univerzitě v německém Bambergu a od roku 2006 spolupůsobí na kanadské McGill University. Věnuje se srovnávacímu výzkumu, a to především problematice demografického chování, sociální stratifikaci a sociologii náboženství. Lze ji kontaktovat na adrese: dana.hamplova@soc.cas.cz

poznámky

- ¹ Tento článek vznikl s podporou grantu č. 403/08/0720 Grantové agentury České republiky.
- ² Zaměřujeme se přitom na církve, které byly uvedeny v klasifikaci Českého statistického úřadu v obou letech, a můžeme jejich změny přímo srovnávat. Početní nárůst patrně zažila i jiná náboženská uskupení, například Křesťanská společenství, k nimž se v roce 2001 přihlásilo přes čtyři tisíce obyvatel a která tak početně přesáhla velikost některých „tradičnějších“ církví, například Jednoty bratrské, baptisty nebo metodisty. V roce 1991 se však v klasifikaci ČSÚ neobjevují, a tak nemůžeme srovnávat jejich případný růst. Podobně platí, že v roce 1991 klasifikace nezahrnovala východní náboženství a islám.
- ³ Vyšší podíl vyznávajících v roce 1991 lze patrně připsat politickému kontextu, v němž Sčítání lidu probíhalo, kdy náboženské vyznání částečně sloužilo k vyjádření politických postojů.
- ⁴ K těmto podílům jsme dospěli tříděním druhého stupně otázek zjišťujících víru v Boha. Udávaná procenta jsou založena na údajích za 1278 respondentů, kteří odpověděli na obě otázky.
- ⁵ V českém případě se jednalo o rok 1999.
- ⁶ Sada otázek zkoumajících víru v magii nebyla povinnou součástí modulu, a výsledky jsou proto k dispozici jen za některé země.